

Magdalena Starzycka

Frazeologizmy w nauczaniu języka polskiego cudzoziemców na przykładzie czasownika "robić" i jego odpowiedników - hispańskiego "hacer" i portugalskiego "fazer"

Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców 6,
35-41

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

M. Magdalena Starzycka

**FRAZEOLOGIZMY W NAUCZANIU
JĘZYKA POLSKIEGO CUDZOZIEMCÓW
NA PRZYKŁADZIE POLSKIEGO CZASOWNIKA *ROBIĆ*
I JEGO ODPOWIEDNIKÓW – HISZPAŃSKIEGO *HACER*
I PORTUGALSKIEGO *FAZER***

Problemy, które podnoszę w tym artykule, wynikają przede wszystkim z obserwacji cudzoziemców mówiących po polsku, własnych doświadczeń pedagogicznych w pracy z nimi, a także z posługiwania się podręcznikami służącymi do nauki języka polskiego jako obcego.

Doświadczenia te skierowały mnie ku szeroko pojętej frazeologii, która wydaje się dziedziną niedocenianą przez wielu nauczycieli i autorów podręczników, a niezwykle ważną w procesie przyswajania języka obcego. Ze względu na rodzaj doświadczeń i własne, skromne możliwości, ograniczę się do przykładów z języka portugalskiego i hiszpańskiego, zdając sobie sprawę z faktu, że uwagi podobne mogą także odnosić się do innych języków romańskich.

Głębokie różnice systemowe między językami polskim z jednej strony a hiszpańskim oraz portugalskim z drugiej, językami należącymi do odrębnych rodzin, uwydatniają się także ostro we frazeologii cudzoziemców z tej strefy językowej, mówiących po polsku. Interferencyjne konstrukcje frazeologiczne pojawiają się nawet u studentów zaawansowanych i dość dobrze już posługujących się językiem. Być może częściej, niż możemy przypuszczać, błędy cudzoziemców mówiących po polsku, szczególnie te, których pochodzenie wydaje nam się niejasne, wynikają z tworzenia konstrukcji w obcym języku z zastosowaniem norm i zwyczajów właściwych ojczystemu. Zdarza się, że nieostrożne przełożenie dosłowne jakiegoś frazeologizmu powoduje całkowitą zaturę komunikacyjności wypowiedzi. Pamiętam, jakie zdziwienie wśród członków komisji egzaminacyjnej wywołało zdanie studenta z Ameryki

Łacińskiej wypowiedziane podczas egzaminu końcowego: „*W moim miasteczku, w sobotę, wszyscy wychodzą z domu, żeby robić plac*”. Nikt z członków komisji nie mógł zrozumieć, o co chodzi, dopiero przypomnienie, że *hacer la plaza* w języku hiszpańskim jest popularnym określeniem robienia zakupów na rynku, wyjaśniło sytuację i wówczas zrozumiana została interferencja w wypowiedzi studenta. Innym razem zdarzyła się podobna sytuacja, kiedy to nie mogłam zupełnie zrozumieć zdania, które napisał mój, jak się wydawało, dobry student. Umieścił on obok siebie czasowniki *jest* i *powiedzieć*, co w całym kontekście zdania sprawiło wrażenie braku elementarnych zasad gramatycznych. W wyjaśnieniu usłyszałam, że on po prostu przetłumaczył hiszpański frazeologizm *es decir*, nie zdając sobie zupełnie sprawy z jego idiomatyczności. Odpowiednikiem *es decir* jest polskie *inaczej mówiąc*. Tego typu interferencyjne błędy zdarzają się często, dlatego sądzę, że należałoby pomyśleć o tym, w jaki sposób im zapobiegać. W artykule tym ograniczę się do przykładu polskiego czasownika *robić*, portugalskiego *fazer* i hiszpańskiego *hacer*, które zwracają uwagę szczególnie ostrymi różnicami użycia.

Należy podkreślić, że nie ma pełnej ekwiwalencji między znaczeniami polskiego czasownika *robić* a portugalskiego *fazer* czy hiszpańskiego *hacer*, aby udokumentować to, wystarczy porównać odpowiednie artykuły hasłowe słowników.

Artykuł hasłowy czasownika *hacer* w słowniku M. Moliner *Diccionario de uso del español* jest bardzo obszerny. Autorka przede wszystkim, zwraca uwagę na to, że: „kiedy dopełnienie czasownika *hacer* ma być nazwą rzeczy czynionej, nie zawsze czasownik *hacer* jest właściwy: nie mówi się na przykład *robić teorię* ani *robić drzewo*, ani *robić promienie X* i choć odnosi się to do przypadków niewyodrębnialnych w jakiejś definicji, w jednym przypadku używa się *hacer* a w innym *dar* - 'dać' czy innego czasownika: mówi się *hacer un movimiento* (*robić ruch*), ale *dar un suelto* (*dać skok*); *hacer un propósito* (*zrobić propozycję*), ale *tomar una determinación* (*powziąć postanowienie*). Z tego względu należy rozpatrywać czasownik *hacer* w mnogości wyjątków”. Po zastrzeżeniach, dotyczących tego, że materiał przedstawiony nie wyczerpuje tematu, autorka wyodrębnia trzydzieści podstawowych znaczeń czasownika *hacer*, podając przykłady użycia. Owo określenie „przypadków niewyodrębnialnych w jakiejś definicji” wydaje się wyrazem bezsilności autorki wobec problemu, który na polskim gruncie jest równie trudno uchwytny. Z tego względu jedyną, możliwą formą konfrontacji wydaje się zestawienie podstawowych znaczeń w obcym języku ze wskazaniem na odpowiedniki używane w języku polskim. Z tej materii wybieram tylko te, które w ekwiwalencji polskim wymagają innego czasownika niż *robić*:

– *Hacer versos* (robić wiersze) – po polsku używamy czasowników *tworzyć* albo *układać*;

– na ogół używa się czasownika *hacer*, kiedy wyraża się jakąś czynność z rzeczownikiem odczasownikowym: *hacer plus* czasownik nazywający jakąś czynność, na przykład: *hacer la comuni6n = comulgar* (robić komunię = komunikować) po polsku mówimy: *przystępować do komunii*, *hacer gestiones = gestionar* (robić zabiegi = zabiegać) po polsku: *czynić zabiegi*; także: *hacer un viaje* (robić podróż) – ‘*przedsięwziąć podróż*’;

– ‘wywrzeć na kims jakieś wrażenie albo uczynić coś komuś, spowodować jakiś efekt’: *hacer daño* (zrobić szkodę, krzywdę) *hacer bien* – *uczynić dobro*. Nie jest to wszakże użycie ogólne, np. nie odnosi się do rozczarowania, niepokoju, zimna, ciepła;

– ‘okazywać lub podejmować pewne działania wobec kogoś’: *le hacer la guerra* (robić komuś wojnę) – *prowadzić przeciwko komuś wojnę*;

– ‘wywołać pewien skutek, efekt’: *el árbol hace sombra* (drzewo robi cień) – *drzewo rzuca cień*;

– ‘osiągnąć lub zdobyć coś’: *hacer amistades* (robić przyjaźń) *zaprzyjaźnić się*, *hacer hambre* (robić głód) – *zgłodnieć*.

Wydaje się, że większość konstrukcji z *hacer*, które oznaczają początek jakiejś sytuacji, pewien proces, mają odpowiedniki polskie w czasownikach z prefiksami, podobnie jak: *este espejo hace gordo* (to lustro robi grubym) – *pogrubia*:

– *hacer leña en el bosque* (robić polana w lesie – *ciąć drzewo (na opał) w lesie*;

– ‘przemienić coś w zupełnie coś innego’: *hacer pedazos un papel* (zrobić papier w kawałki) – *pociąć, podrzeć papier w kawałki*;

– *hacer feliz* (*desgraciado, tonto etc.*) – ‘robić szczęśliwym, nieszczęśliwym, szalonym’ – *przyprawiać o szaleństwo, uczynić szczęśliwym, nieszczęśliwym*¹;

– *hacer llorar, hacer reir a alguien* ‘robić płacz, śmiech komuś’ – *doprowadzić kogoś do płaczu, do śmiechu*;

– ‘zajmować pozycję określoną liczbą: *hago el quince en la cola* (robić piętnastkę w kolejności) – *jestem piętnasty w kolejce*;

– z przyimkiem *por*: ‘poszukiwać, usiłować’: *haré por verle ésta noche* (zrobię, żeby zobaczyć go (ją) tego wieczora) – *będę usiłować zobaczyć go (ją) tego wieczora*;

¹ W tym przypadku będą to charakterystyczne polskie derywaty z prefiksem *u-*, np.: ‘Większość czasowników z prefiksem *u-* oznacza stanie się jakimś, lub (rzadko) czymś. Pochodzą one przede wszystkim od przymiotników, rzadziej od rzeczowników i wyjątkowo od wyrażań przyimkowych’ (W. Śmiech, *Derywacja prefiksalna czasowników polskich*, Wrocław 1986, s. 87).

– ‘wypada dobrze, przystraja’: *éste quadro hace bien aqui* (ten obraz robi tu dobrze) – ten obraz tu pasuje, wygląda dobrze.

– o pogodzie: *hace una mañana muy hermosa* (robi rano bardzo piękny)
– *bardzo piękny rano mamy.*

W słowniku portugalskim *Diccionario pratico ilustrado*, tzw. Lello, występują następujące przykłady znaczeń czasownika *fazer*:

– ‘stworzyć’ np. *Deus fez o mundo* (Bóg zrobił świat) – stworzył;
– ‘komponować, tworzyć’ np. *fazer o poema* (zrobić poemat) – stworzył lub napisać;

– ‘dokonać pewnych czynności’: *fazer milagros, fazer justiça* (robić cuda, robić sprawiedliwość) – mówi się po polsku także *robić cuda*, ale *czynić* lub *zaprowadzić sprawiedliwość*;

– ‘wypełnić, realizować’: *fazer a sua obrigação* (robić swój obowiązek)
– *spełniać swój obowiązek*;

– ‘przygotowywać coś, sprzątać’: *fazer a cama* (robić łóżko), *fazer a mala* (robić walizki) – użyjemy tu w jednym wypadku czasownika *slác* a w drugim *pakować*.

– ‘budować’: *fazer uma igreja, um edificio* (robić kościół, budynek);
– ‘przedstawiać’: *fazer o papel de Napoleon* (robić rolę Napoleona)
– *grać rolę Napoleona*;

– ‘powodować’: *fazer febre* (robić gorączkę) – *powodować gorączkę*;
fazer lástima (robić żal) – *wzbudzać żal*;

– ‘przetworzyć, przemieniać’: *fazer em pedaços* (zrobić w kawałki)
– *podrzeć, pociąć, pokruszyć na kawałki*;

– ‘kształtować, wiedzieć’: *fazer ideia* (robić ideę, pojęcie) – *mieć pojęcie o czymś*;

– ‘pokazywać’: *fazer má cara* (robić złą twarz) ten zwrot wydaje się już zidiomatyzowany: *zrobić złą minę*.

– ‘być powodem czegoś’, w konstrukcji z *fazer que* (w zdaniu przyczynowym): *a chuva fez que eu não saísse* (deszcz zrobił, że nie wyszedłem)
– *deszcz spowodował, że nie wyszedłem*

– także w konstrukcji *fazer que*: ‘udawać’: *fez que estuda* (robi, że się uczy) – *udaje, że się uczy*;

– konstrukcja *fazer com que* (szczególnie we frazeologizmach, w których konstrukcja ta pojawia się wbrew normie, zamiast *fazer que*: *ele fez com que não me ouvia* (robił, że mnie nie słyszy) – *udawał, że mnie nie słyszy*;

– ‘starać się zabiegać’, w konstrukcji *fazer por*: *fazer por agradar* (robić przez przypodobanie się) – *robić coś, żeby przypodobać się komuś*;

– w znaczeniu: ‘być’: *hoje faz vento* (dziś robi wiatr) – *dziś jest wiatr, wieje*;

– ‘interesować się’, ‘mieć znaczenie’: *isso não faz ao caso* (to nie robi do przypadku) – *to nie ma znaczenia*;

– *fazer de* – ‘wypełniać czyjąś funkcję, zastępować’: *fazer de dono da casa* (robić pana domu) – pełnić rolę pana domu oraz bliskie, drugie znaczenie w przykładzie: *fazer de sabio* (robić mądrego) – udawać mądrego;
 – *fazer de conta (que)*: ‘przypisywać coś komuś, wydawać się, że...’: *ele faz de conta que sou rica* – on wyobraża sobie, że jestem bogata;

Forma zwrotna czasownika *fazer-se* służy do wyrażenia pewnej przemiany: *fazer-se bonito* (zrobić się ładnym) – ładnie wyglądać, może być także używana w znaczeniu ‘panować’: *fez-se profundo silencio* – zapanowała głęboka cisza. Ta sama forma może też być stosowana w znaczeniu ‘przyzwyczaić się’: *fazer-se ao trabalho* – przywyknąć do pracy.

Formy imiesłowne przybierają niekiedy znaczenie ‘rozwinąć się’, np. *este rapaz tem-se feito* (ten chłopak się zrobił) – wyrósł z niego chłopak.

Wśród wymienionych znaczeń ‘fazer’ i ‘hacer’ zasługuje szczególnie na podkreślenie znaczenie kauzatywne. Jest to konstrukcja składająca się z bezokolicznika ‘fazer’ z czasownikiem w formie osobowej, charakterystyczna dla języka zarówno portugalskiego, jak i hiszpańskiego:

<i>fazer vir</i>	<i>hacer venir</i>	– ‘spowodować przyjście’
<i>fazer ver</i>	<i>hacer ver</i>	– ‘pokazać’
<i>fazer lembrar</i>	<i>hacer recordar</i>	– ‘przypomnieć’
<i>fazer rir</i>	<i>hacer reír</i>	– ‘rozśmieszyć’

Konstrukcje te są tak częste w żywym języku portugalskim i hiszpańskim, że mówiący tymi językami mogą w zupełności obyć się bez czasownika *causar* – ‘powodować’.

Dość częsta jest także konstrukcja peryfrastyczna składająca się z bezokolicznika *fazer* z rzeczownikiem, w której czasownik *fazer* pełni rolę zwrotu pomocniczego, czasownik ten w książce W. Busse i M. Vilela zaliczono do *verbos operadores* albo *verbos funcionais*². Są to konstrukcje, które można zastąpić innymi, odpowiednimi czasownikami. Oto niektóre z nich:

fazer falta (*faltar*); *hacer falta* (*faltar*) – ‘brakować’;
fazer uma pergunta (*perguntar*); *hacer una pregunta* (*preguntar*) – ‘pytać’;
fazer uma telefonema (*telefonar*); *hacer una llamada* (*llamar, telefonar*) – ‘telefonować’;
fazer queixa (*queixar-se*); *hacer queja* (*quejarse*) – ‘narzekać’.

Przyglądając się tym przykładom zauważymy, że tłumacząc je na język polski będziemy używać różnych czasowników zamiast *hacer* czy *fazer*, będą to: *odczuwać, zadawać, złożyć* itp. w zależności od łączliwości poszczególnych czasowników. Czasowniki te są niewymienialne w obrębie jednego frazeologizmu, muszą więc stanowić przedmiot specjalnej uwagi w procesie nauczania

² W. Busse, M. Vilela, *Gramática de valencias*, Coimbra 1986, s. 81–82.

języka polskiego obcokrajowców. Zwraca też uwagę fakt, że dość trudno w języku polskim znaleźć konstrukcje analogiczne do przedstawionych tu hiszpańskich czy portugalskich; są one nieliczne, np. *zrobić się czerwonym* – *zacerwieńić się, robić żarty* – *zartować* itp.

Bogactwu form konstrukcyjnych z *fazer* czy *hacer* odpowiada w języku polskim bogactwo form synonimicznych czasownika *robić*. Mamy więc polskie odpowiedniki tych czasowników: *uczynić, sporządzić, wykonać, stworzyć, spełnić, zbudować, skomponować, dokonać* itp. W znacznej mierze czasownik polski *robić* służy do wyrażania czynności konkretnych, np. *robić kolację, robić na drutach, robić szkic, odrabiać lekcje* itp. Niemożliwe w naszym języku wydają się formy: *robić poezję, robić teatr*³ właściwe portugalszczyźnie czy hiszpańszczyźnie. Trudno tu jednak znaleźć jakąś zasadę, bo na przykład mieści się w normie, w naszym języku frazeologizm *robić nadzieję*. Wyłuszczone problemy powinny skłonić nas do uwzględniania i podkreślania różnic znaczeniowych i formalnych w zakresie tych czasowników, być może te uwagi nie dotyczą tylko cudzoziemców z obszaru języków romańskich, bo podobne różnice i problemy mogą wystąpić w procesie przyswajania języka polskiego przez cudzoziemców z innych obszarów. Im odleglejszy język ojczysty od tego, który jest przyswajany, tym więcej spodziewać się można różnic w dziedzinie frazeologii. Z tego względu uważam za konieczne wyodrębnianie całych fraz przy podawaniu słownictwa w toku lekcji. Zasada ta powinna być obowiązująca także w redakcji podręczników. Baczniejsze zwracanie uwagi na łączliwość czasowników pozwoli na lepsze utrwalenie w pamięci uczących się skojarzeń właściwych dla języka, który jest przedmiotem nauczania. Wydaje się, że jest to jedyna droga właściwa, prowadząca do opanowania trudnej sztuki wyrażania własnych myśli przy pomocy obcych norm językowych. W innym przypadku uczący się traktują słowa jako poszczególne elementy wielkiej mozaiki, której zasady kompozycji są im obce i niejasne.

Przeglądając niektóre, z używanych podręczników do nauki języka polskiego, przeznaczone dla cudzoziemców, zauważa się błędy wynikające z pewnej hiperpoprawności przy konstruowaniu tekstów preparowanych. Dążąc do uproszczenia tekstów oczyszcza się je tak skutecznie z naturalnej dla naszego języka frazeologii, że zaczyna się w końcu używać języka, którym nikt nie mówi.

Metody wyodrębniania słownictwa w podręcznikach do języka polskiego dla cudzoziemców bywają różnorakie. Niektórzy autorzy wyodrębniają poszczególne słowa pozostawiając puste miejsca do wpisania ekwiwalentu

³ Pojawiające się ostatnio sformułowania, szczególnie w wypowiedziach twórców „*robić kino*”, „*robić teatr*” wydają się mieć w intencji mówiących specjalne znaczenie, podkreślające rzemiosło fachu bardziej niż artystyzm, o ile nie są zwykłymi zapożyczeniami.

z ojczystego języka uczącego się, inni pisząc dla konkretnego odbiorcy, podają odpowiedniki angielskie czy francuskie. W każdym jednak przypadku, notując na przykład, słowo *pytanie* należałoby podać je w kontekście *zadać pytanie*, natomiast czasownik o tak rozmytym znaczeniu, jak na przykład *podjąć*, musi zawsze znaleźć się w kontekście dopełnienia np. *podjąć decyzję*, *podjąć walkę* itp.

Można byłoby pomyśleć o specjalnych ćwiczeniach frazeologicznych, które utrwałyby użycie czasowników, szczególnie tych, które mają inną łączliwość w języku polskim niż w ojczystym języku studenta.

Dla hiszpańsko- czy portugalskojęzycznych studentów, czy wręcz dla studentów z romańskiego obszaru językowego, mogłyby to być ćwiczenia utrwalające właśnie ten niezmiernie skomplikowany materiał leksykalny, związany z nie pokrywającymi się zakresami użycia polskiego czasownika *robić* i jego odpowiedników romańskich. Na przykład mogłyby to być ćwiczenia następującego typu:

Wstawić odpowiednie formy czasowników: *przypomnieć, ożywić, pokazać, rozśmieszyć*:

Janek nie pamięta, że trzeba przynieść słownik na lekcję. Pamięta o tym Andrzej: Andrzej Jankowi o tym.

Janek nie zauważył książki na wystawie, ale widzi ją Andrzej: Andrzej książkę Jankowi.

Janek jest smutny i zmęczony. Andrzej opowiada mu o ostatnim meczu piłki nożnej: Andrzej tym opowiadaniem Janka.

Janek szuka okularów, nie pamięta, że włożył je na nos. Andrzej go, kiedy pokazuje mu je.

Przykład przedstwionych tu ćwiczeń jest oczywiście jedną z wielu możliwości. Konieczność stosowania ich jest o tyle nieodzowna, że często zdarza się, iż uczą się języka obcego ludzie nie zawsze zainteresowani własnym, ojczystym językiem i niezbyt skłonni do refleksji nad nim. To właśnie niejednokrotnie nauczyciel języka obcego zmusza ich do myślenia o prawidłowościach, normach, własnego języka.

Chciałabym jeszcze zwrócić uwagę na to, że pisząc o czasowniku *robić* (*fazer, hacer*) zwracałam głównie uwagę na ich znaczenie i łączliwość, nie dotknęłam natomiast odrębnego i szerokiego problemu tzw. idiomatyzmów, czy inaczej mówiąc, frazeologizmów skostniałych, których znaczenie nie jest sumą znaczeń poszczególnych elementów. Jest to materiał bardzo obfity i interesujący, ale wykraczający poza ramy tego artykułu.